

- LaPalombara, M. Weiner. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1966. – P. 177–200.
10. Koole R. The Vulnerability of the Modern Cadre Party in the Netherlands / R. Koole // Katz R. How Parties Organize : Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies // R. Katz, P. Mair. – Thousand Oaks, London, New Delhi : Sage, 1994. – P. 278–303.
  11. Margetts H. Cyber Parties / H. Margetts // Katz R. Handbook of Party Politics// R. Katz, W. Crotty. – Thousand Oaks, London, New Delhi : Sage, 2006. – P. 528–535.
  12. Mudde C. Populist Radical Right Parties in Europe / C. Mudde. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 385 p.
  13. Wolinetz S. Beyond the Catch-all Party : Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies /S. B. Wolinetz // Gunther R. Political Parties : Old Concepts and New Challenges // R. Gunther, J. R. Montero, J. J. Linz. – Oxford : University Press, 2002. – P. 136–165.

ВІТАЛІЙ ЛИТВИН,

кандидат політичних наук,
доцент/докторант кафедри політології,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПАРТІЙНО-ВИБОРЧА ДЕТЕРМІНАЦІЯ НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ

Напівпрезидентська система державного правління – це конституційна і/чи політична система державного правління, у якій всенародно обраний на фіксований термін президент (обов'язково як глава держави) співіснує з прем'єр-міністром й урядовим кабінетом, які обов'язково колективно відповідальні перед легіслатурою [11]. За цим визначенням, сьогодні в світі є понад 50 країн, які мають напівпрезидентську систему державного правління, але вони є дуже диференційованими, а відповідно відмінною є їхня інституційно-політична конструкція, зокрема міжінституційні відносини у трикутнику «глава держави – уряд – легіслатура». Це генерує потребу типологізації країн із напівпрезидентською системою державного правління, яка, однак, традиційно здійснюється на основі конституційних повноважень президента, парламенту та уряду, слугуючи підставою виокремлення таких конституційних типів як президент-парламентаризм і прем'єр-президенталізм (або в українській традиції – парламент-президенталізм) [22, с. 23–24; 23].

Тим не менше, як демонструє політична практика, така формальна інституційно-правова дихотомія напівпрезиденталізму не завжди релевантна, бо часто в окресленні типологізації напівпрезидентської системи правління дуже важливу роль

відіграє політична (партійно-виборча) складова, яка, як свідчать науковці, найбільш повно виявляється в інституті когабітації, тобто у врахуванні партійної приналежності глави держави та парламентської більшості, зумовленої результатами виборів як президента, так і легіслатури. Наприклад, вважається, що коли глава держави та парламентська більшість в умовах напівпрезиденталізму належать до однієї партії чи виборчого блоку, саме тоді президент повною мірою реалізує закріплені за ним конституційні повноваження і може навіть домінувати у системі виконавчої влади. Це, приміром, традиційно властиво для Франції, у якій президент за винятком трьох разів (випадків когабітації – президента Ф. Міттерана проти прем'єр-міністрів Ж. Ширака [4, с. 176; 5; 9; 19; 20; 27] й Е. Балладюра [4, с. 214], а також президента Ж. Ширак проти прем'єр-міністра А. Жуппе [7; 10; 17; 25]) домінує над прем'єр-міністром у структурі виконавчої влади, навіть не маючи формальних повноважень на відставку уряду. Натомість, якщо президент і парламентська більшість/меншість належать до конкуруючих політичних сил, то інституційне протистояння між ними і урядом є заздалегідь запрограмованим і впливає на збільшення або ж зменшення конституційних повноважень цих інститутів, хоч кожен із них і може намагатись використовувати, приміром, когабітацію для того, щоб зміститись у центр політичного спектру та покращити своє положення перед очима громадськості [6; 13; 18; 26].

Однак на практиці окреслена вище міжінституційна логіка не завжди властива для формально/конституційно напівпрезидентських систем державного правління, оскільки на динаміку напівпрезиденталізму можуть впливати і внутрішньопартійні фактори, зокрема позиція президента і прем'єр-міністра в системі партійної ієрархії. Так, якщо лідер політичної партії стає главою держави, він домінуватиме у системі виконавчої влади, але якщо президент не є лідером партії, більше того коли лідер тієї ж партії є головою уряду, то очевидно, що формат їхніх взаємовідносин буде залежати від внутрішньопартійної конкуренції і структуризації [3]. Наприклад, після загибелі президента Польщі Л. Качинського у 2010 р. глава партії «Громадянська платформа» (РО) Д. Туск відмовився балотуватися на посаду президента (в ході позачергових виборів), а продовжив перебувати на посаді глави уряду. Натомість, від партії кандидував і переміг Б. Коморовський, який в ієрархії партії мав посаду віце-голови. Тому важко говорити про те, що у Польщі в цей період домінував президент у системі виконавчої влади, адже, натомість, президент й глава уряду від однієї і тієї ж самої партії тісно співпрацювали у межах власних конституційних повноважень. Ще цікавіша ситуація в Польщі склалась з результатів парламентських та президентських виборів у 2015 році, за результатами яких відповідно прем'єр-міністром і президентом стали представники партії «Право і справедливість» (PiS) Б. Шидло та А. Дуда, але у політичній системі реактивно впливовим виявився лідер їхньої партії Я. Качинський, що, не будучи наділений формальною посадою, суттєво де факто впливає на політичний процес та міжінституційні відносини в Польщі.

Це регламентує, що на структурування напівпрезидентської системи державного правління впливають не лише формально-правові (і персональні) фактори, але й особливості партійно-електоральної детермінації. Причому, останні можуть бути як екзогенними, тобто зумовленими параметрами міжпартійної конкуренції за результатами президентських й парламентських виборів, так і ендегенними, тобто зумовленими параметрами внутрішньопартійного структурування політичного процесу та міжінституційних відносин у трикутнику «глава держави – уряд – легіслатура». Відповідно, їхній розгляд має бути послідовним, а розуміння їхнього впливу – взаємодоповнювальним.

Екзогенна партійно-виборча детермінація напівпрезиденталізму зумовлена тим фактом, що напівпрезиденталізм як конституційний і політичний тип завжди окреслюється такою особливістю розподілу виконавчо-розпорядчих повноважень у державі, як подвійна/дуальна/дуалістична виконавча система/влада. Натомість, ендегенна партійно-виборча детермінація напівпрезиденталізму зумовлена, як вказано вище, позиціонуванням президента/глави держави і прем'єр-міністра/глави уряду у внутрішньопартійній ієрархії партії чи коаліції. Це важливо з огляду на те, що характерний атрибут напівпрезиденталізму – це можливість одночасного існування двох «виконавців» [2] – президента (звикло формально як глави держави) та прем'єр-міністра (звикло формально як глави уряду). Причому, легітимність і відповідальність двох «виконавців» істотно різні: прем'єр-міністр (і уряд) залежать (в обов'язковому порядку у всіх напівпрезидентських країнах) від делегування повноважень всенародно обраним парламентом і відповідальні йому; всенародно виборний президент «автономний» від легіслатури і може діяти за відсутності її підтримки. Така «автономія» встановлює певні «стимул-реакції» для президента, внаслідок чого глава держави може формувати й пропонувати власний порядок дій, навіть якщо останній передбачає механізм втручання у сферу повноважень прем'єр-міністра. Саме тому напружені стосунки президента, прем'єр-міністра і парламенту є безумовними та постійними, оскільки вони спричинені структурою і внутрішньою логікою напівпрезиденталізму. Розуміння цього в світлі результатів політичних партій на виборах генерує екзогенну та ендегенну партійно-виборчу детермінацію напівпрезиденталізму, а також зумовлює потребу його політично- чи партійно-орієнтованої типологізації.

Як зауважують вчені [24], в межах напівпрезиденталізму потрібно відрізнити кілька варіантів співіснування центрів (балансів та дисбалансів) влади. У першому варіанті, найменш конфліктному, що іменується системою уніфікованої більшості, президент/глава держави – прибічник курсу і навіть член партії прем'єр-міністра, саме тому і президент, і прем'єр-міністр підтримані ідентичною парламентською більшістю. Відповідно, у такому випадку простежуються процедури альтернативи – послідовної зміни представників (президента та прем'єр-міністра) при владі. На думку М. Дюверже, і це власне й кооптовано у досвіді Франції, в таких умовах президент вважається

беззаперечним лідером нації, а прем'єр-міністр виконує обов'язки «керівника штату президента» [8]. Саме тому, за словами Т. Гшвенда та Д. Леуффена [14], у цьому випадку в конституційному напівпрезиденталізмі превалює логіка президенталізму. Водночас, теоретико-методологічно зрозуміло, що логіка системи уніфікованої більшості може стосуватись парламентаризму, президенталізму (однак із посадою прем'єр-міністра) і напівпрезиденталізму. Особливість в умовах парламентаризму в тім, що беззаперечним центром впливу є парламент, а в умовах президенталізму – глава держави. Що ж стосується практики напівпрезидентських систем державного правління, то в них можливі різні сценарії: 1) якщо в умовах напівпрезиденталізму формально домінує глава держави, а уряд відповідальний перед президентом і парламентом (президент-парламентаризм), система уніфікованої більшості веде до посилення повноважень президента (специфічний виняток становлять тільки Австрія та Ісландія); 2) якщо в умовах напівпрезиденталізму формально домінує прем'єр-міністр, а уряд відповідальний лише перед парламентом (прем'єр-президенталізм), система уніфікованої більшості переважно веде до посилення повноважень прем'єр-міністра (виняток становлять, приміром, Франція, Вірменія, Україна, частково Румунія та Португалія тощо). Саме тому очевидно, що екзогенна партійно-виборча детермінація напівпрезиденталізму в умовах системи уніфікованої більшості не є однозначною, а натомість варіативна і дуже складна та формально/конституційно і фактично/політично зумовлена, оскільки залежить як від формально передбачених і фактично реалізовуваних ролей та повноважень ключових інститутів у трикутнику «глава держави – уряд – легіслатура» (тобто реалізації президент-парламентаризму чи прем'єр-президенталізму), так і від історичного досвіду превалювання когось із інститутів у політичному (владно-виконавчому) процесі. Крім того, значною мірою на динаміку напівпрезиденталізмів в умовах системи уніфікованої більшості впливають ендогенні партійно-виборчі фактори, зокрема, як вказано вище, позиції президента/глави держави і прем'єр-міністра/глави уряду у системі партійної ієрархії. Так, зазвичай коли в системі уніфікованої більшості лідер партії стає главою держави, а друга або інша особа партії – прем'єр-міністром, то саме президент домінує у системі виконавчої влади. Якщо ж глава держави в умовах системи уніфікованої більшості не є лідером політичної партії, а її очолює глава уряду, то тоді формат їхніх взаємовідносин залежить від внутрішньопартійних параметрів політичної сили. Відповідно, буває так, що у зазначеній конструкції напівпрезиденталізму (системі уніфікованої більшості) виконавчо домінує не глава держави, а глава урядового кабінету. А це означає, що в системах уніфікованої більшості фактично спрацьовує логіка або президенталізму, або парламентаризму, однак системи державного правління все ж формально залишаються напівпрезидентськими [14].

У другому, помірно конфліктному, партійно-виборчому різновиді напівпрезиденталізму, що іменують системою розділеної більшості, президент, на

відміну від прем'єр-міністра, не наділений підтримкою більшості в легіслатурі. Такий кейс окреслюють процедурами когабітації, коли, згідно Д. Самуельса, М. Шугарта [21], Р. Еллі [12] та В. Литвина [2], президент і прем'єр-міністр репрезентують протилежні партії, але партія президента не входить до складу урядового кабінету, підтримуваного більшістю у легіслатурі. Це означає, що президент і прем'єр-міністр належать не лише до різних, однак й опозиційних одна до одної партій, тобто становлять саме екзогенні патерни партійно-виборчої детермінації напівпрезиденталізму. Натомість, виключаються з визначення когабітації ендогенні патерни партійно-виборчої детермінації напівпрезиденталізму, адже умова когабітації виключає не лише кейси, коли президент та прем'єр можуть бути жорсткими конкурентами в межах тієї ж партії, а й випадки, коли президент і прем'єр-міністр походять із різних партій, що одночасно беруть участь у формуванні урядових кабінетів. А це означає, що умовою когабітації є існування не просто протиріччя між президентом та прем'єр-міністром, а упередженої опозиції між президентом та кабінетом (крім випадків, коли за главою держави зосереджено повноваження призначати певну обмежену кількість міністрів урядового кабінету). Річ у тім, що, враховуючи подвійну природу виконавчої влади (дуалізм виконавчої влади) в умовах напівпрезиденталізму, партії можуть спільно здійснювати виконавчу владу, сформувавши коаліцію, в якій одна з них отримує посаду президента, а інша – посаду прем'єр-міністра. У такому кейсі існує велика ймовірність того, що дві партії розділять і міністерські посади, що становитиме випадок спільного урядування, а не когабітації. З іншої сторони, дві взаємно-опозиційні партії (блоки) можуть сформувати «велику коаліцію», розділивши посади президента, прем'єр-міністра й міністрів в урядовому кабінеті (як доволі часто свого часу в Австрії), таким чином демонструючи випадок узгодження із приводу розподілу керівних ролей між партіями, але аж ніяк не логіку когабітації.

Така «механіка» та визначення когабітації, на думку А. Наппа і В. Райта [15], означає, що прем'єр-міністр у ситуаціях системи розділеної більшості приймає найбільш вагомі рішення, внаслідок чого політична система конституційного напівпрезиденталізму фактично зближується з парламентаризмом. Але внаслідок цього, на думку Ж. Лінца й А. Степана [16], й виникають умови втрати керованості політичним процесом та міжінституційними відносинами у трикутнику «глава держави – уряд – легіслатура», що знаменуються пониженням рівня легітимності влади. З іншої сторони, напівпрезидентські системи державного правління можуть спрацювати і більш варіативно в умовах системи розділеної більшості. Якщо формально та фактично у виконавчій владі домінує глава держави, а кабінет відповідальний перед президентом і парламентом (президент-парламентаризм), тоді система розділеної більшості (якщо її уможливлено формально) веде до посилення повноважень прем'єр-міністра. Якщо ж формально і фактично домінує прем'єр-міністр, а уряд відповідальний тільки перед парламентом, то система розділеної більшості переважно веде до

посилення повноважень саме президента. Логічно-концептуальна суть у тім, що система розділеної більшості вигідна політичним акторам й інститутам виконавчої влади, які традиційно користуються меншими формальними і фактичними повноваженнями, ніж їхні «супротивники» (у ракурсі дуалізму виконавчої влади). Відповідно, в умовах системи розділеної більшості напівпрезиденталізм із сильними або слабкими главами держав різною мірою зміщуються в напрямі «збалансованого» розподілу виконавчої влади [1].

Це означає, що у випадку систем розділеної більшості визначальною є саме екзогенна (міжпартійна), а не ендогенна (внутрішньопартійна) складова партійно-виборчої детермінації напівпрезиденталізму. У свою чергу, доволі атрибутивними є випадки, представлені непартійними президентами, оскільки вони спричиняють проблеми у визначенні протилежних/взаємно-опозиційних партій. Якщо глава держави партійно не афілійований, він не може походити від партії, що виступає проти прем'єр-міністра. Однак чимало непартійних президентів ідентифіковані як близькі з певними партіями та ідеологічними аспектами, які позиціонують їх ближче до певних політсил порівняно з іншими. У таких ситуаціях треба звертатись до вторинних джерел інформації, що допомагають ідентифікувати прихильність президента стосовно позицій партій. Якщо ж встановлені партійні переконання президента на користь системи розділеної більшості, варто говорити про технічний варіант когабітації. В іншому випадку когабітація несумісна з певним випадком напівпрезиденталізму. Також примітно і те, що теоретично уможливленим і доволі часто практично реалізовуваним є сценарій часткової когабітації (напівкогабітації). Вона має місце тоді, коли: президент позиціонується з партією, що представлена фракцією в легіслатурі; частина легіслатури, на яку покладено відповідальність за діяльність уряду, є коаліційною, але за умови, що президентська партія у ній володіє меншістю голосів; президентська/пропрезидентська партія й інші партії, представлені в урядовій/парламентській коаліції, позиціонуються як системно й взаємно опозиційні. Ситуацію посилюють ендогенні внутрішньопартійні ознаки, особливо у випадку, коли прем'єр-міністром не є лідер певної партії, а певна інша, уповноважена цією партією, особа. Тим не менше, як і у випадку когабітації, роль ендогенних партійно-виборчих факторів детермінування напівпрезиденталізму у цьому зрізі менша, ніж роль екзогенних партійно-виборчих детермінант.

У третьому, найконфліктнішому, партійно-виборчому типі напівпрезиденталізму, що іменують системою розділеної меншості, ні президент, ні прем'єр-міністр (й взагалі ніхто у цьому відношенні), не має підтримки законодавчої більшості. Такий випадок поєднує у собі риси найбільш проблемного зразка президентської системи державного правління (розділена система) із найбільш проблемним різновидом парламентської системи державного правління

(система меншості), адже в ньому: президент дистанційований від легіслатури, парламент розділений у собі, а глава держави, зазвичай, дистанційований від прем'єр-міністра. Екзогенність впливу партійно-виборчих детермінант на напівпрезиденталізм проявляється у тому, що в системі розділеної меншості президент і прем'єр-міністр дуже сильно партійно та інституційно дистанційовані, а партійні системи надмірно електорально та парламентсько фракціоналізовані й ідеологічно поляризовані, внаслідок чого мають місце урядові кабінети меншості, які не включають президентської/пропрезидентської партії і користуються підтримкою лише ситуативної більшості в легіслатурі. Тут критично важливо те, як веде себе президентська/пропрезидентська партія, й чи вона гарантує ситуативну підтримку урядовому кабінету меншості. Оскільки йдеться про розділену систему, то президент/глава держави та його партія звикло не дають голосів парламентської підтримки опозиційному їм урядового кабінету.

Натомість, інституційно можливим є сценарій, за яким у напівпрезидентській системі державного правління формується урядовий кабінет меншості, що включає як партію президента (пропрезидентську партію), так і партію прем'єр-міністра і ситуативно або формально підтримується іншими політсилами в легіслатурі. Ми іменуємо такий інституційний сценарій системою уніфікованої меншості, адже в ній: президент не дистанційований чи дистанційований ситуативно від легіслатури, президент не дистанційований від прем'єр-міністра, хоча парламент розділений у собі (адже немає парламентсько-урядової більшості). Значною мірою окреслений сценарій нагадує систему меншості у парламентаризмі, однак відрізняється від неї подвійною структурою/дуалізмом виконавчої влади й відокремленою легітимністю глави держави та глави уряду. Відповідно, логіка напівпрезиденталізму в ситуації систем уніфікованої меншості визначається екзогенними й ендегенними факторами партійно-виборчого детермінування систем державного правління. Це означає, що на визначення ключових інститутів влади у такому випадку впливають як фактори міжпартійної конкуренції, так і внутрішньопартійне позиціонування різних центрів влади – президента та прем'єр-міністра. Особливою мірою такий висновок вірний у випадку напівпрезиденталізму, окресленого формуванням однопартійних урядів меншості, коли партія прем'єр-міністра та партія президента збігаються.

Загалом проведений аналіз підтверджує, що партійно-виборча детермінація напівпрезидентської системи державного правління є критично важливою, оскільки суплементарно, а інколи і визначально коректує типологізацію напівпрезиденталізму на основі його формально-конституційних атрибутів і патернів, виявлених у логіці міжінституційних відносин в трикутнику «глава держави – уряд – легіслатура».

Список використаних джерел

1. Литвин В. До проблеми розрізнення напівпрезиденталізму та парламентаризму : напівпрезидентські системи з номінальними президентами у Центральній Європі (на прикладі Болгарії, Словаччини, Словенії та Чехії) / Віталій Литвин // *Rozwój polityczny i społeczny państw Europy Środkowej i Wschodniej / Praca zbiorowa pod red. Zbigniewa Bialoblockiego i Anatoliya Romanyuka.* – Kutno, 2013. – S. 149–171.
2. Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / Віталій Литвин // *Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації.* – 2011. – №. 4. – С. 140–149.
3. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи : монографія / А. С. Романюк, В. С. Литвин. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 548 с.
4. Bell D. *Presidential Power in Fifth Republic France* / David S. Bell. – Oxford–New York : Berg, 2000. – 224 p.
5. Colombani J.-M. *Le mariage blanc : Mitterrand-Chirac* / Jean-Marie Colombani, Jean-Yves Lhomeau. – Paris : Bernard Grasset, 1986. – 234 p.
6. Conley R. *From the White House to the Palais Élysée : Divided Government, the Legislative Presidency, and Prospects for Comparing Presidential Politics in the U.S. and France* / Richard S. Conley // *The Presidency Research Group Report of the American Political Science Association.* – 2003. – 9 p.
7. Daniels D. *France on Alternating Power : Cohabitation III* / Douglas J. Daniels // *Weidmann-Koop M.-C. France at the Dawn of the Twenty-First Century / Marie-Christine Weidmann-Koop, Rosalie Vermette.* – Birmingham : Summa Publications, Inc. 2000. – P. 3–16.
8. Duverger M. *A New Political System Model : Semi-Presidential Government* / Maurice Duverger // *European Journal of Political Research.* – 1980. – Vol. 8. – No. 2. – P. 165–187.
9. Elgie R. *Divided Government French-Style* / Robert Elgie // *Elgie R. Divided Government in Comparative Perspective / Robert Elgie.* – New York : Oxford University Press, 2001. – 242 p.
10. Elgie R. *La cohabitation de longue durée : Studying the 1997-2002 Experience* / Robert Elgie // *Modern & Contemporary France.* – 2002. – Vol. 10. – No. 3. – P. 297–311.
11. Elgie R. *Variations on a theme : a fresh look at semi-presidentialism* / Robert Elgie // *Journal of Democracy.* – 2005. – Vol. 16. – No. 3. – P. 1–21.
12. Elgie E. *Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies* / Robert Elgie // *Taiwan Journal of Democracy.* – 2007. – Vol. 3. – No. 2. – P. 53–71.

13. Fontaine A. Les charmes fanés de la cohabitation / André Fontaine // *Le Monde*. – March 2002, 27.
14. Gschwend T. When Voters Choose Regimes : The Issue of Cohabitation in the French Elections of 2002 / Thomas Gschwend, Dirk Leuffen. – Mannheim, 2003. – 23 p.
15. Knapp A. The government and politics of France / Andrew Knapp, Vincent Wright. – London : Routledge, 2001. – 462 p.
16. Linz J. Problems of Transition and Consolidation : Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe / Juan Linz, Alfred Stepan. – Baltimore, MD : Johns Hopkins University Press, 1996. – 479 p.
17. Malouines M.-E. Deux hommes pour un fauteuil : Chronique de la cohabitation (1997–2001) / Marie-Eve Malouines. – Paris : Fayard, 2001. – 344 p.
18. Parodi J.-L. La France de la cohabitation : Profil de l'année politique (1986–87) / Jean-Luc Parodi // *Pouvoirs* 44. – 1998. – Vol. 44. – P. 167–178.
19. Pierce R. The executive divided against itself: cohabitation in France, 1986–1988 / Roy Pierce // *Governance*. – 1991. – Vol. 4. – No. 3. – P. 270–294.
20. Poulard J. The French double executive and the experience of cohabitation / Jean Poulard // *Political Science Quarterly*. – 1990. – Vol. 105. – No. 2. – P. 243–267.
21. Samuels D. Presidents, Parties, and Prime Ministers : How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior / David Samuels, Matthew Shugart. – Cambridge University Press, 2010. – 310 p.
22. Shugart M. Presidents and Assemblies : Constitutional Design and Electoral Dynamics / Matthew Soberg Shugart, John Carey. – Cambridge : Cambridge University Press. – 316 p.
23. Shugart M. Semi-Presidential Systems : Dual Executive and Mixed Authority Patterns / Matthew Shugart // *French Politics*. – 2005. – Vol. 3. – No. 3. – P. 323–351.
24. Skach C. Borrowing Constitutional Designs : Constitutional Law in Weimar Germany and the French Fifth Republic / Cindy Skach. – Princeton University Press, 2005. – 151 p.
25. Verdier M.-F. La IIIe cohabitation ou le retour aux sources du Sénat? / Marie-France Verdier // *Revue politique et parlementaire*. – 1998. – Vol. 997. – P. 74–88.
26. Zarka J.-C. Fonction présidentielle et problématique majoritéprésidentielle/majoritéparlementaire sous la Cinquième République (1986–1992) / Jean-Claude Zarka. – Paris : Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1992. – 500 p.
27. Zorgbibe C. Le Chef d'État en question : scénarios de cohabitation ou de séparation / Charles Zorgbibe. – Paris : Economica, 1986. – 152 p.